

MÜZİKTE ZAMAN BİLİNCİNE GİRİŞ

TIME-CONSCIOUSNESS ON MUSIC

Hasan Hüseyin Albayrak ^{1*}

ÖZ: Zaman bilinci üzerine olan bu çalışmada müzik zamanına fenomenolojik bir biçimde bakılacaktır. Araştırma konusu şimdiki ne olarak nitelendirdiğimizdir. Objektif zaman ve müzik zamanı derken farklı şeylere işaret etmekteyiz. Husserl fenomenolojisinde dünya bilinçte kurulur. Peki, Husserl'e göre müzikal tecrübe ve zaman algısı bilinçte nasıl kurulmaktadır. Müzik doğası gereği zamansaldır. Melodiyi duymamız, işitmemiz ise algılamadır. Sesler başlar ve biter fakat melodinin algısı sesin algısından farklıdır, melodi süre birliğine sahiptir. Müziğin tecrübesinde zamansallık içkindir. Fakat bu zamansallık saat zamanından farklı olarak bir zamansızlık hissidir. Bu zamansızlık hissi de bize sınırsızlığı tecrübe ettirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Husserl, Fenomenoloji, Müzik, Zaman, Bilinç.

ABSTRACT: In this study on time consciousness, musical time will be treated from a phenomenological perspective. When we say objective time and musical time, we are pointing at two different things. The world is established in consciousness in Husserl's phenomenology. According to Husserl, musical experience and the perception of time are established in consciousness. The music is temporal by its nature. The sounds starts and end, but the perception of the melody is different from the perception of the sound, and the melody has the duration of time. Temporality is immanent in the experience of music. But this temporality is a feeling of timelessness, different from clock time. This feeling of timelessness also makes us experience limitlessness.

Keywords: Husserl, Phenomenology, Music, Time, Consciousness.

^{1*} İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sistematik Felsefe ve Felsefe Tarihi Doktora Öğrencisi, h.huseyinalbayrak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9858-4830>

1. GİRİŞ

Bu çalışmada müzik zamanına fenomenolojik bir şekilde bakılacak ve zaman bilinci üzerinde durulacaktır. Araştırmamız gereken hangi hareketin bilinci eyleme geçirdiği ve ne zaman bu hareketi “şimdi” olarak nitelendirdiğimizdir. Tüm tecrübelerimizin, yani bilincimizin oluşmasında ön şart zamandır. Fakat zamanın farklı türleri, çeşitleri söz konusudur. Özellikle müziği ele aldığımızdan zamanın bu farklı türlerinden biriyle de yüzleşmekteyiz. Duyulmuş zamansalı ve algılanmış zamansalı birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Algılanmış zamansal derken objektif zamana işaret etmekteyiz. Duyulan zamansal derken ise bahsedilen objektif zamandan farklı olarak fenomenolojik verilmişlikten bahsedilmektedir. Bu fenomenolojik verilmişlik empirik olarak birlikte algılanılması sayesinde objektif zaman ile ilişkilendirilir.² Saat zamanı, ya da objektif zaman dediğimiz zaman ile müzik zamanı arasındaki ayrım böyle bir türsel ayrımdır. Bilincimiz nasıl oluyor da böyle iki tür farklı zaman arasında geçiş sağlayabilmektedir? Bu iki farklı tür zamanın bize sunmuş olduğu tecrübeler, türsel olarak da farklı mıdır? Müzik söz konusu olduğunda gerçek olarak adlandıracağımız zaman türü müzik zamanı mıdır yoksa saat zamanı mıdır? Müzikal olarak düşünürken saat zamanını temel alırsak ne gibi problemlerle karşılaşırız? Öncelikli olarak ele almamız gereken insanların anlaşmak için kullandığı saat zamanının “şimdi”yi nasıl değerlendirdiğidir. Saat zamanı şimdii kavramamız için bize yeterince referans vermekte midir yoksa aslında biz şimdii sadece müzik zamanının tecrübesinde mi kavramaktayız. Burada yine söz konusu olan farklı zaman türlerinin farklı tecrübelerle yol açmadığıdır. Zamanı açıklarken kullandığımız en önemli parametrelerden biri harekettir. Hareketin ise şimdii en belirgin olarak tecrübe ettirdiği zaman, müzik zamanıdır.

106

Araştırma
Makalesi

ZAMAN BİLİNCİ

Husserl'e göre dünya bilinçte kurulur. Her nesnenin ön koşulu zamansallıktır. Zamansal olmadığını söylediğimiz nesnelere kavrarırken bile zamanı kullanırız. Bilincin birliği tarafından sarılan geçmiş ve şimdi, fenomenolojik bir veridir. Burada süre, ardılık ve değişiklikler mevcuttur. Geçmişin ardılığıyla birlikte şimdi görünür.³ Husserl zaman bilincinin tasvirine ve bilincin kurulumuyla ilgilenmiştir. O, algının nasıl ortaya çıktığını değil; algıda neyin bulunduğunu araştırır.⁴ Öte yandan Augustinus'a baktığımızda, zaman zihinde ölçülür bir şeydir:

37. Ama henüz olmayan gelecek nasıl azalıyor ve tamamen tükeniyor ya da artık olmayan geçmiş nasıl çoğalıyor? Bunun tek nedeni, bu süreci idare eden zihinde üç işlevin gerçekleşmesi. Çünkü bu süreçte zihin hem bekliyor, hem dikkat kesiliyor hem de hatırlıyor, böylece beklediği geleceği, dikkat kesildiği şimdiki zaman aracılığıyla, hatırladığı geçmişe taşıyor. Gelecek zamanın henüz olmadığı inkâr edilebilir mi? Oysa zihinde gelecek zamana dair hep bir beklenti söz konusudur. Geçmiş zamanın artık olmadığı inkâr edilebilir mi? Oysa zihinde geçmişin hatırası hâlâ mevcuttur. Dahası, akıp giderken sadece bir anlık varolan şimdiki zamanın hiçbir duralama

² Edmund Husserl, *İçsel Zaman Bilincinin Fenomenolojisi Üzerine*, Mesut Keskin (çev.), İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2015, s.17.

³ Edmund Husserl, *a.g.e.*, s.29.

⁴ Mesut Keskin, “Zaman Fenomenolojisinin Sıfır Noktasına Doğru”, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Vol.1, Sayı 9, (Ocak 2016), s.65.

anının olmadığı inkâr, edilebilir mi? Ama dikkat kesintisizdir, bu sayede şimdi olacak olanı yok oluncaya kadar sürdürür. O halde uzun olan henüz ortalıkta olmayan gelecek zaman değil, uzak gelecek dediğimiz uzun bir gelecek zamanın beklentisi. Geçmiş de uzun değil, çünkü artık ortalıkta yok, uzak geçmiş dediğimiz geçmişin uzun uzun hatırlanışı.

38. Diyelim ki, bildiğim bir ilahiyi okumak üzereyim. Başlamadan önce beklentim ilahinin bütününe yönelir. Ama okumaya başladığımda, geçmişe atmış olduğum ilahiden dökülen dizeler hafızamın nesnesi haline gelmeye başlar. O an gerçekleştirdiğim eylem iki yola yayılır, söylemiş olduğum sözlerden dolayı hafızama ve söylemek üzere olduğum sözlerden dolayı beklentime. Ama dikkatim şimdide olanın üzerindedir, bu sayede gelecekte olanı geçip gitsin diye geçmişe taşır. Eylem bu şekilde uzar, uzar ve uzadıkça beklentim azalır, hafızam çoğalır, ta ki bütün beklentim tükenene ve bütün eylemim sona erip hafızama geçene kadar. İlahinin bütününde geçerli olan tek tek her parçacığında ve tek tek her hecesinde de geçerlidir. Bu ilahinin de yer aldığı daha büyük bir eylem söz konusu olsa yine aynı şey geçerli olacaktır. Bireyin bütün ömründe de bu geçerlidir, o ömürde bireyin bütün eylemleri bütünü birer parçasıdır, yani insanoğullarının bütün tarihinin bir parçasıdır, o bütünde insanların tüm yaşamı sadece birer parçadır.⁵

Biz seslere bir anda sahip değiliz. Sonraki seste bir önceki ses hala sürmektedir. Melodiyi duymamızı sağlayan da budur. Sesler ortak bir tesirle zihnimize belirir. Seslerin zihnimize belirmesi ardıl bir birliktelik ile meydana gelir. İkinci ses birinci sesi hatırlatır ve burada bir uyuşma vardır. Buradaki uyuşma ardıl seslerin melodi oluşturmasının ilk koşuludur. Melodi, süreye ortak bir şekilde yayılır. Müzikal objeler, art arda bir kavrayışa içkin olarak bize çeşitli veriler sunar.⁶ Husserl'in zaman bilincinin fenomenolojisi de nesnenin zamansal olarak farklı anların karşısındaki tavrını bütün olarak kavramamıza olanak tanır.

Peki, Husserl'e göre objektif zaman yani saat zamanı nedir? Ya da yine Husserlci perspektiften bakmaya devam edersek, saat zamanı ile müzik zamanı söz konusu olduğunda verili olan arasındaki fark nedir? "Husserl'in çıkış noktası, zamansal objektivitenin subjektif zaman bilincinde nasıl kurulabildiğini araştırmaktan ibarettir. Objektif zaman aşkın [transzendent] iken, zaman bilinci [.s Zeitbewusstsein] içkindir [immanent]."⁷ Müzik, doğası gereği zamansaldır. Müziği oluşturan temel iki unsur ses ve ritimdir. Ritim zamanla direkt olarak alakalıdır ama ses de müzik içerisinde zamansal bir ilişkiye sahiptir:

Yani Ses çınladığında, önceden geçmiş olan Ses izsiz bir şekilde kaybolmamıştır, yoksa birbirini takip eden Seslerin ilişkilerini fark edecek güçte olmayız, her Anda bir Sese, belki de iki Ses arasında çınlama arasındaki ara zamanda boş bir araya sahip olacağız, ama melodiye ilişkin bir Tasavvurumuz hiç olmayacaktır.⁸

Bir melodiyi duymamız, işitmemiz, algılamadır. Bu algılama zamansal bir yayılıma sahiptir. Ses başlar ve biter ama melodi bir süre birliğine sahiptir. Bu süre birliği sonlandığında melodi hep daha da geçmişe doğru kayar. Bu geriye doğru kaymada melodiyi sıkı tutmaya

⁵ Augustinus, *İtirafılar*, Çiğdem Dürüşken (çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2010, s.392-393.

⁶ Edmund Husserl, *a.g.e*, s.36-37.

⁷ Mesut Keskin, *a.g.m*, s.67.

⁸ Edmund Husserl, *a.g.e*, s.24.

çalışarak geçmişe doğru bir yönelim yaşarız. Bu geçmişe doğru yönelimi yaşayabildiğimiz sürece ses kendine ait zamansallığına sahip olur ve var-oluşunu sürdürmeye devam eder. Ses benimle, benim bilincim sayesinde vardır. Geçmişe yönelimimiz bittiği anda ise ses nihayet tamamen kaybolur.⁹ Yani bilinç şimdinin ötesine hatta berisine ulaşabilir. Husserl'e göre bilinç kendi içerisinde bir genişliğe sahiptir. Bu bağlamda bilinç geçmiş ve geleceği anlamlandırabilir, geçmiş ve gelecek duyusuna sahiptir.

Fakat saat zamanını ele aldığımızda bizim tecrübelerine dayalı hayatımız doğası gereği zamansal değildir. Müzik zamanı kullanır, zamansallıkla var-olur. Bu bağlamda müziğin tecrübesine de zamansallık içkindir. Fakat müzik dışındaki tecrübelerine dayalı hayatımızda zaman zorunlu olarak kendini ifşa etmek zorunda değildir. Müzik bende bir zaman bilinci oluşturur ve bu zaman bilincini kullanır. O bende oluşturduğu zaman bilinci sayesinde kendi var-oluşunu tesciller, saat zamanının kendisi için problem teşkil eden kısımlarından sıyrılır. Örneğin bir üçlemeyi (triole) bazı eserlerde saat zamanıyla anlatmak zor iken müzik zamanı bu problemi ortadan kaldırır. Müzikal eser icracısında bir zaman bilinci oluşturarak hem problemleri kısımlarından sıyrılır hem de kendini onun da üzerinde inşa eder. Hatta daha ileriye gidersek müzik kendi oluş tarzından kaynaklı olarak kendi içerisinde bir zaman sferi oluşturur. O kendi oluşturduğu bu zaman sferinde kendi oluşumuna katkıda bulunmaya devam eder. Bu dinamik bir oluşum sürecidir. Burada herhangi bir durağanlık söz konusu değildir. Yani müzik her zaman kendisi olmaya doğru yol almaktadır. Bu bağlamda aslında müzik zamanı fenomenolojik olarak ele alındığında müziğe içkindir. İşte tam da bu yüzden müzikte “şimdi” diye bahsettiğimiz şey çok sayıda filozofu meşgul etmiş bir zaman formudur. Her müzikal alıntı hem geçmiş hem de gelecekle doludur. Tek bir notayı bile düşündüğümüzde geçmiş ve geleceğe dair henüz belirleyemediğimiz özel bir hisse sahibizdir. Bu bağlamda müzikal cümlelerin kendi ufukları vardır. Burada var-olan estetik deneyimin içerisinde hem hayal kırıklıkları hem gerçekliğe dair ayrı bir tecrübe hem de müziğin içsel zamansallığı ile ortaya çıkan bir gerilim mevcuttur. Bu gerilim, cümlenin devamını tahmin etmeye dair bir gerilimdir ve git gide artmaktadır. Karar sesine doğru yaklaşan ve ondan uzaklaşan notalar gerilimin artıp azalmasına neden olur. Peki, bu noktada müzikteki zaman bilincini fenomenolojik olarak nasıl analiz edebiliriz? Estetik deneyim bazen saat zamanı ile senkronize olabilse de bazen de kendi sanal zamanını üretmekte ve saat zamanına göre bambaşka bir hal almaktadır. Bahsedilen sanal zamana dair paradoksal olan şey ise müzik zamanının tam olarak olduğu haliyle hissedildiği anda “zamansızlık” hissi vermesidir. Hatta bu zamansızlık hissi bazı müzikal türlerde özellikle verilmek istenmektedir. Müzikal olarak o an hissedilen aslında geçmişte kalandır ve bizim o an diye hissettiğimiz geleceğe dairdir. Burada bahsedilen hep aynı şeydir ve aslında bir tür zamansızlığı gözler önüne serer:

Biraz önce yaşanan şey olarak varolan ses, -geçmişe giderek ve orada da aynı nesnel anı kurarak- hep aynı sestir. Ses kesilmez de sürerse ve sürmesi esnasında aynı içerikle veya değişken içerikle kendini ortaya koyarsa, onun aynen sürmesi veya değişmesi apaçıklıkla (kesin sınırlar içinde) kavranamaz mı? Bu da görmenin saf şimdinin dışına çıkması ve artık şu anda varolmayan şeyi, yeni şimdide yönelimsel olarak kavraması ve geçmişe ait belirli bir zaman süresi hakkında -apaçık verilmişlikle- emin olunması anlamına gelmez mi? Yine burada, bir yandan şimdi varolan ve önceden varolmuş olan, devam eden ve değişen nesne (olan) farklılaşır; diğer yandan da şimdi ve geçmiş fenomeni, her anında bir şimdi olan sürme ve -içinde taşıdığı farklılaşmalar ve geçirdiği

⁹ Edmund Husserl, *a.g.e.*, s.38-41.

sürekli değişmelerle, zamansal varlığı görünüşe getirip betimleyen- değişme fenomeni farklılaşır.¹⁰

Bu zamansızlık hissi aynı zamanda bize sınırsızlığı da tecrübe ettirmektedir. Özellikle yaylı grubunu dinlerken bu sınırsızlığı daha açık bir şekilde tecrübe ederiz. Öte yandan tonalite de müziği hem sınırlayan hem de sınırsızlık imkânı ile bizi yüzleştiren bir şeydir.

SONUÇ

Peki, Husserl'in terminolojisinde müzikal kavrama nedir? Örneğin, Chopin'in bir eserini ele aldığımızda eserin yarısı saat zamanının tam ortasına mı denk gelmektedir yoksa melodik birimi, temayı mı eseri bölmek için kullanmalıyız. Bilinç farklı kiplerde değişiklik yasasına sahiptir. Normalde sürenin yarısının saat zamanına göre hesaplanması gerekirken müzik eseri, yani tematik malzeme söz konusu olduğunda nihai sonucu belirleyen şey sadece saat zamanı değildir, burada saat zamanı ile müzik zamanı bir bütünlük oluşturur. Müzik söz konusu olduğunda buradaki algı normal yaşantımızdaki ile uyuşmamaktadır. O söz konusu olduğunda zaman sürekli olarak birbirine geçmektedir. Yani şimdi geçmiş, geçmiş ise gelecekle iç içe geçerek karmaşık bir yapı oluşturur. Bu yapı ise bizde farklı türden bir kavrayış oluşturur. Bu zaman kavrayışını ise zamanın ideal sınırları olarak nitelendirmemiz mümkündür. Müzik açık bir şekilde zamansaldır ve kompozisyon dediğimiz şey ise yeni zaman tecrübeleri oluşturmaktır.¹¹ Husserl fenomenolojisinde nesne kendini fenomende göstermektedir. Yani müzik icrada ortaya çıkmaktadır. Müziğin apaçık hali, yani bir var-olan olarak müzik icradır. Şimdi, belirgin sınırlarla ayrılmış değildir, o melodinin, temanın son anına kadar gerçekten gelmektedir ve son yankılanmaya, duyulmaya kadar devam eder. Şimdi diye adlandırdığımız tam o an, aslında temanın zeminini oluşturur. Hem sanatçı hem de eser bu merkezde, zeminde oluşur. Burada şimdi hem kendisidir, hem de kendisi değildir; o bazen geçmiş bazen de gelecek olur. İlk algı aslında sonun algısıdır. Her deneyim sonsuz bir ilerleme talep eder ve bu süreç boyunca geçmişe bağlıdır. Bu doğrusal bir yol değil, her yöne doğru uzanan bir alandır. Her yöne uzanan bu alan ise hem zamansal hem de mekânsaldır. Müziğin ufku dediğimiz ise tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Augustinus. (2010). *İtirafılar*. Çiğdem Dürüşken (çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Husserl, Edmund. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. Harun Tepe (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Husserl, Edmund. (2015). *İçsel Zaman Bilincinin Fenomenolojisi Üzerine*. Mesut Keskin (çev.). İstanbul: Avesta Basın Yayın.

¹⁰ Edmund Husserl, *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, Harun Tepe (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat, 2003, s.90.

¹¹ Tom Rojo Poller, "Music and Time-consciousness", *Global Interplay*, Berlin, 16 Mart 2006, s.18.

Keskin, Mesut. (2016). Zaman Fenomenolojisinin Sıfır Noktasına Doğru. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 1.9, 63-76.

Poller, Tom Rojo. (16 Mart 2006). Music and Time-consciousness. *Global Interplay*. Berlin, 1-18.